

Практичне заняття 2

Тема 2. Теорії та моделі модернізації суспільства

План

1. Загальна характеристика

Модернізація – процес соціально-економічних, політичних і культурних перетворень, спрямованих на оновлення суспільства. Теорії модернізації формуються у відповідь на глобальні виклики XIX–XX ст., коли відбулися індустріалізація, урбанізація, демократизація та формування масового суспільства.

2. Передумови виникнення теорій модернізації

Соціально-економічні зміни XIX–XX ст. (промислова революція, розвиток капіталізму, становлення національних держав). Потреба пояснити й уніфікувати різні траєкторії розвитку суспільств.

3. Класичні теорії модернізації

Е. Дюркгейм (перехід від механічної до органічної солідарності), М. Вебер (раціоналізація та бюрократизація як основа модерності), Т. Парсонс (теорія соціальних систем і «модель рівноваги»), У. Ростоу («стадії економічного зростання» (від традиційного суспільства до суспільства масового споживання).

4. Сучасні напрями дослідження модернізації

Теорії множинних модернізацій (Ш. Айзенштадт) – кожна країна має власну модель, що враховує традиції та культуру.

Глобальна модернізація – вплив світових економічних і культурних процесів.

Регіональна модернізація – специфіка інтеграційних блоків (ЄС, АСЕАН).

Локальна модернізація – трансформації на рівні конкретних країн.

Постмодернізація – суспільний розвиток у добу знань, індивідуалізму, креативної економіки.

5. Моделі модернізації

Органічна (еволюційна) – поступовий розвиток суспільств (Західна Європа, XV–XIX ст.), природна інтеграція інститутів.

Неорганічна (наздоганяюча) – прискорене впровадження модерних інститутів без глибокої історичної підготовки (Японія, Бразилія, Аргентина XVIII–XIX ст.).

Форсована модернізація – швидкі державні реформи за підтримки технологій та інвестицій (Південна Корея, Сінгапур).

6. Порівняльна характеристика моделей

Класичні моделі – орієнтовані на західний досвід.

Альтернативні моделі – визнають різноманітність шляхів, зокрема через локальні культурні й політичні особливості.

Сучасні моделі враховують нерівність, культурну ідентичність, соціальну інтеграцію.

7. Культура та модернізаційні зміни

Культура виступає як ресурс модернізації та як бар'єр (традиційні цінності можуть уповільнювати реформи). Модернізація вимагає діалогу між традицією і сучасністю, інтеграції локальних культур у глобальні процеси.

Питання для обговорення

1. Які соціально-економічні передумови XIX–XX ст. сприяли виникненню теорій модернізації?
2. У чому полягає відмінність між класичними та сучасними теоріями модернізації?
3. Назвіть основні ідеї модернізаційних концепцій: Е. Дюркгейма; М. Вебера; Т. Парсонса; У. Ростоу.
4. Які ключові недоліки та обмеження притаманні класичним теоріям модернізації?
5. У чому полягає сутність теорії множинних модернізацій Ш. Айзенштадта?
6. Дайте визначення та приклади: органічної модернізації; неорганічної (наздоганяючої) модернізації; форсованої модернізації.
7. Які країни в історії є прикладами наздоганяючої та форсованої модернізації?
8. Що таке постмодернізація і які її ключові риси?
9. Як співвідносяться поняття глобальної, регіональної та локальної модернізації?
10. Які проблеми нерівності та соціальної інтеграції виникають у процесі модернізаційних змін?
11. Чи можна вважати європейський шлях розвитку універсальним еталоном модернізації для всіх країн?
12. Які сильні та слабкі сторони має форсована модернізація? Чи виправдана вона в умовах сучасних криз?
13. Чи є можливим «гібридний шлях модернізації», який поєднує елементи різних моделей?
14. У яких випадках культура є ресурсом модернізації, а коли – бар'єром? Наведіть приклади.
15. Чи актуальні класичні теорії модернізації у XXI ст., чи вони повністю втратили пояснювальну силу?
16. Які фактори впливають на вибір країною певної моделі модернізації: економічні, політичні, культурні чи геополітичні?
17. Чи можна вважати сучасну Україну прикладом «форсованої» або «наздоганяючої» модернізації? Чому?
18. Яким чином глобалізація змінює логіку модернізаційних процесів у країнах, що розвиваються?

19. Які ризики може нести постмодернізація для соціальної інтеграції суспільства?

20. Як співвідносяться модернізація та збереження культурної ідентичності? Чи завжди вони сумісні?

Кейс-завдання

Кейс-завдання 1. Японія: шлях модернізації

Проаналізуйте модернізаційний розвиток Японії у другій половині XIX – початку XX ст. (епоха Мейдзі).

Запитання:

Які риси наздоганяючої модернізації проявилися у японському суспільстві?

Чи вдалося Японії поєднати традиційну культуру з модерними інституціями?

Які уроки з японського досвіду можуть бути корисними для сучасної України?

Кейс-завдання 2. Південна Корея та Сінгапур

Дослідіть приклади швидкого економічного розвитку країн Південно-Східної Азії у другій половині XX ст.

Запитання:

Які чинники зробили можливою форсовану модернізацію?

Яку роль відіграли держава, іноземні інвестиції та культура праці?

Чи можна говорити про «ціною досягнуте диво» (нерівність, соціальний тиск, культурні трансформації)?

Кейс-завдання 3. Латинська Америка (Бразилія, Аргентина)

Розгляньте модернізаційні процеси у Латинській Америці у XIX–XX ст.

Запитання:

Чому наздоганяюча модернізація у цих країнах виявилася неповною?

Які економічні й соціальні бар'єри перешкоджали сталому розвитку?

Чи можемо ми говорити про регіональну специфіку модернізації Латинської Америки?

Кейс-завдання 4. Україна: сучасні виклики модернізації

Проаналізуйте траєкторію розвитку України в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Запитання:

Які елементи наздоганяючої та форсованої модернізації ми можемо спостерігати сьогодні?

Чи є можливість для формування «гібридної моделі» модернізації?

Як співвідносяться потреби економічного зростання та збереження культурної ідентичності?

Кейс-завдання 5. Глобалізація та постмодернізація

Виберіть будь-яку країну ЄС і проаналізуйте, як глобальні тренди (цифровізація, міграція, кліматичні виклики) впливають на її модель модернізації.

Запитання:

Чи можна говорити про перехід від класичної модернізації до постмодернізації?

Як змінилися роль культури та ідентичності у цьому процесі?

Чи зберігається соціальна інтеграція на фоні зростання індивідуалізму?

Шаблон для аналізу країни: «Модель модернізації»

1. Загальна інформація

Назва країни

Період аналізу

Ключові історичні події, що вплинули на розвиток

2. Передумови модернізації

Соціально-економічні фактори

Політичні умови

Культурні традиції та цінності

Зовнішні впливи (колоніалізм, глобалізація, іноземні інвестиції)

3. Тип модернізації

Органічна (еволюційна)

Неорганічна (наздоганяюча)

Форсована (прискорена)

Гібридна

4. Основні актори модернізації

Роль держави

Роль бізнесу та іноземних інвесторів

Роль суспільства й культури

Роль міжнародних організацій

5. Результати модернізації

Економічні здобутки

Соціальні зміни (освіта, охорона здоров'я, рівень життя)

Політичні інститути (демократія, авторитаризм, гібридні форми)

Культурні наслідки

6. Проблеми та виклики

Соціальна нерівність

Збереження культурної ідентичності

Соціальна інтеграція

Інші виклики (екологія, війна, міграція)

7. Теоретичні інтерпретації

Які класичні теорії можна застосувати для пояснення цього досвіду?

Чи відображає приклад країни ідеї «множинних модернізацій»?

Чи є елементи постмодернізаційного розвитку?

8. Порівняльний висновок

З якими іншими країнами досвід можна порівняти?

У чому унікальність цієї траєкторії модернізації?

Уроки для сучасної України